

ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

GASPAR BIRO*

(Περίληψη)

Η θρησκευτική ηθική έχει αντιμετωπίσει με τον δικό της τρόπο την πραγματικότητα ότι οι άνθρωποι ζουν ταυτόχρονα σε διαφορετικές σφαίρες της ζωής [*Lebensordnungen*], εκ των οποίων η καθεμιά υπόκειται σε συγκεκριμένους νόμους, παρατήρησε ο Max Weber σε μια διάλεξή του το 1919. Δηλαδή, άλλη ηθική νοείται στο κράτος ως την υψηλότερη συγκέντρωση πολιτικής και σε εκείνους που εκπροσωπούν το κράτος, και άλλοι κανόνες αφορούν στις διαπροσωπικές σχέσεις. Η βία που χρησιμοποιείται από το κράτος υπόκειται σε διαφορετικό νομικό καθεστώς και ηθική κρίση από ότι αυτή που ασκείται από ένα άτομο σ' ένα άλλο. Περί το τέλος του 17^{ου} αιώνα και το πρώτο μέρος του επόμενου, οι δύο έννοιες είχαν πολλά κοινά σημεία, αν και ο πόλεμος συνέχισε να αποτελεί την ιδιαίτερη κατάσταση κατά την οποία ίσχυαν ειδικοί κανόνες. Στην Ευρώπη αναπτύχθηκε μια διεθνής γενική ηθική, η οποία καταστράφηκε τον 19^ο αιώνα από τον εθνικιστικό οικουμενισμό. Κάποια έθνη είχαν μια αποστολή, ενώ τα μικρότερα μπορούσαν μονάχα να αναλογιστούν τη μοίρα τους. Με τον νέο τεχνολογικό πολιτισμό του 21^{ου} αιώνα, βασισμένο στη γενετική, τη νανοτεχνολογία και τη ρομποτική (GNR), οι παλιοί κανόνες έχουν ολοένα και πιο περιορισμένη εφαρμογή. Σύμφωνα με κάποιους, ο νέος κανόνας είναι ότι δεν υπάρχουν καθόλου κανόνες.

Λέξεις-Κλειδιά: ηθική, κοινωνία της επιτήρησης, μηχανές πολεμιστές, ηλεκτρονικός πόλεμος, απεριόριστος πόλεμος.

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ

Απεριόριστος Πόλεμος

Μηχανές Πολεμιστές

Κοινωνία της επιτήρησης

Ο πόλεμος στον 21^ο αιώνα

Τελευταίες παρατηρήσεις

*

Από όταν οι οργανωμένες ομάδες άρχισαν να ασκούν βία μεταξύ τους για να επιλύσουν συγκρούσεις που δεν θα μπορούσαν να λυθούν με άλλα μέσα, υπήρχαν κανόνες για τη διεξαγωγή του πολέμου και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η ένοπλη βία. Πολλοί από αυτούς εντοπίζονται στην *Ιλιάδα*, στο *Μπαγκαβάτ Γκίτα* και άλλα αρχαία κείμενα. Η πρώτη συστηματική σύνοψη γίνεται στην *Τέχνη του Πολέμου* του Σουν Τζου, ένα κείμενο 2500 ετών που μελετάται παγκοσμίως μέχρι και τις μέρες μας.

Η ηθική στις διεθνείς σχέσεις, δηλαδή στις σχέσεις μεταξύ κρατών, αφορούσε αρχικά κυρίως στους κανόνες πολέμου. Κυρίως, διότι ο θεσμός των αγγελιοφόρων και άλλα είδη επικοινωνίας μεταξύ των πολιτικών μονάδων είχαν επίσης δικές τους παραδόσεις, κάποιες εκ των οποίων είχαν ηθική διάσταση. «Ο πόλεμος, στην κλασική φόρμουλα του Carl von Clausewitz, είναι απλά η συνέχιση της πολιτικής με άλλα

* *Συγγραφέας:* Ο Δρ. Gáspár Bíró είναι Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Institute of Political Sciences of the Faculty of Law, *Eötvös Loránd University Budapest* Ορισμένες από τις μελέτες του σ' αυτόν τον τομέα έχουν δημοσιευθεί, μεταξύ άλλων, από τα Institut Universitaire de Hautes Études Internationales (Geneva, 1993), United Nations Association of the USA (New York, 1994), ICES Kandi, Sri Lanka (1997), La documentation Française (Paris, 1999), Central European University, Budapest (1999), Lit Verlag Münster-Hamburg-London (2000), και Brill Publishers (2013). Είναι μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του International Journal on Minority and Group Rights (Εκδίδεται από την Kluwer Law International).

μέσα». (CLAUSEWITZ 1989, 605) Ο τρόπος σκέψης του έκανε μια σαφή διαφοροποίηση μεταξύ της κυβέρνησης, του στρατού και των πολιτών. Οι πόλεμοι της εποχής (ουσιαστικά του 18^{ου} αιώνα, διότι ως νοοτροπία ήταν άνθρωπος εκείνου του αιώνα), ήταν συνήθως περιορισμένοι σε έκταση και διάρκεια, οι στρατιώτες υπερβολικά δαπανηροί στην εκπαίδευση για να γίνουν απλά βορά των κανονιών, και υπήρχαν αρκετοί άλλοι παράγοντες που καθιστούσαν εύλογο τον ισχυρισμό του. Αλλά εν τέλει υπήρχε ένα διακρατικό σύστημα, μια εμβρυακή διεθνής κοινωνία, και η συστηματική επικοινωνία μεταξύ των μελών τους αποκαλούνταν πολιτική.

Υπό τέτοιες συνθήκες ο πόλεμος, σε συνδυασμό με τη διπλωματία, θεωρούνταν ένας θεσμός σχέσεων μεταξύ των μοναρχών και των κρατών τους. (Wight 1995, 111) Ο πόλεμος ως θεσμός ξεκινά με μια κήρυξη πολέμου, συνήθως ακολουθούμενη από σύγκρουση στο τέλος της οποίας τα μέρη αναγνωρίζουν ποιος είναι νικητής και ποιος ηττημένος. Πρέπει να υπάρχει κοινός τόπος ως προς τι σημαίνει η νίκη: για παράδειγμα παράδοση των όπλων, συνθηκολόγηση ή άλλους τρόπους και πράξεις που δείχνουν μια σαφή αποδοχή της ήττας. Όταν υπάρξει παράδοση, η βία πρέπει να πάψει. Οι στρατιώτες που σκότωσαν στρατιώτες δεν θα θεωρηθούν εγκληματίες υπό το ποινικό δίκαιο, και οι θάνατοι δε θεωρούνται φόνοι. Οι πολίτες πρέπει να προστατευθούν και να αποφευχθούν αχρείαστες καταστροφές. Είναι προφανές ότι αυτοί οι κανόνες ξεπερνούν τα διδάγματα της προσωπικής ηθικής, ιδιαίτερα την Έκτη εντολή «Ου φονεύσεις!» (Εξοδος 20:13).

Το χριστιανικό δόγμα, από τον Άγιο Αυγουστίνο και μετά, είχε ενστερνιστεί κατά το τέλος του Μεσαίωνα ένα συνεκτικό *corpus* (κώδικα) πάνω στον πόλεμο και τη διεξαγωγή του, με κύριο στοιχείο του τη θεωρία του δίκαιου πολέμου. Το *jus in bello* εξελίχθηκε στον 20^ο αιώνα σε αυτό που αποκαλούμε ανθρωπιστικό δίκαιο, ενώ από τη δεκαετία του '90 το ζήτημα του *jus ad bellum*, το δικαίωμα χρήσης στρατιωτικής βίας σε άλλες συνθήκες εκτός της αυτοάμυνας είναι και πάλι στο προσκήνιο των συζητήσεων για την ηθική και τις διεθνείς σχέσεις.

Σε αυτό το σύντομο δοκίμιο προτείνω να θεωρήσουμε τον πόλεμο ως έναν θεσμό σχέσεων μεταξύ οργανωμένων πολιτικών μονάδων, το πρότυπο βάσει του οποίου θα μελετούνται όλες οι άλλες τρέχουσες ή μελλοντικές ένοπλες διαμάχες. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι στην αμιγή του μορφή ο «θεσμός του πολέμου», μια συγκεκριμένη δραστηριότητα που κυριαρχείται από κανόνες που όντως τηρούνται, σπανίως έλαβε χώρα στην ανθρώπινη ιστορία.

Όταν αναφερόμαστε σε διάφορες καταστάσεις, χωρίς προηγούμενο στη γνωστή ιστορία, που προέκυψαν την τελευταία δεκαετία από τις εξωπραγματικές προόδους στην τεχνητή νοημοσύνη, τη ρομποτική, τη νανοτεχνολογία και τη βιοτεχνολογία, αξίζει να φέρουμε στο μυαλό μας τις παρατηρήσεις του Max Weber στη διάλεξή του *Politics as vocation*. Ένας άνθρωπος με κατάθλιψη στο χείλος του νευρικού κλονισμού, ένας πατριώτης και πολίτης μιας χώρας ηττημένης και ταπεινωμένης, χωρίς να διαφαίνεται καμιά ελπίδα για το μέλλον, αναφώνησε το 1919:

Πώς είναι δυνατόν μια δύναμη που θεωρείται ταυτοχρόνως πανίσχυρη και αγαθή να δημιουργήσει έναν τόσο παράλογο κόσμο αχρείαστων δεινών, ατιμώρητης αδικίας και αδιόρθωτης ανοησίας; Αυτή η δύναμη ή δεν είναι πανίσχυρη ή δεν είναι αγαθή, ή -μια τρίτη πιθανότητα- η ζωή κυβερνάται από τις εντελώς διαφορετικές αρχές της αποζημίωσης και της ανταπόδοσης, αρχές που μπορούμε να ερμηνεύσουμε μεταφυσικά ή που πάντα θα διαφεύγουν των προσπαθειών μας για ερμηνεία. Αυτό το πρόβλημα, η εμπειρία του παραλογισμού του σύμπαντος, υπήρξε πάντα το εφελτήριο σ' ολόκληρη την ιστορία της θρησκείας. Το ινδικό δόγμα του κάρμα, ο Περσικός δυαδισμός, το προπατορικό αμάρτημα, η μοίρα και ο *deus absconditus* έχουν όλα προκύψει από αυτήν την εμπειρία. Οι πρώτοι Χριστιανοί καταλάβαιναν και αυτοί ότι ο κόσμος κυριαρχούταν από δαίμονες και ότι όποιος εμπλέκεται με την πολιτική, δηλαδή με την ισχύ και τη βία ως μέσο, έχει κάνει συμφωνία με σατανικές δυνάμεις. Είναι λογικό πως αναφορικά με τις πράξεις ενός ατόμου, δεν ισχύει ότι μόνο καλό βγαίνει από το καλό και μόνο κακό από το κακό, αλλά εντούτοις συμβαίνει πολύ συχνά το αντίθετο. Όποιος δεν το συνειδητοποιεί αυτό είναι στην πραγματικότητα ακόμα παιδί ως προς τα πολιτικά ζητήματα. (WEBER 2004, 86 - *Μετάφραση από AN*)

Στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα η ηθική είχε επεκταθεί πολύ μακριά από τους νόμους του πολέμου, δυσκολεύοντας καθημερινά τους σχεδιαστές της πολιτικής σε κάθε βαθμίδα, τους δημοσιογράφους και τους απλούς πολίτες, είτε σε επίπεδο έθνους-κράτους, είτε διεθνώς.

Ας μην έχουμε αυταπάτες: η διεθνής πολιτική δεν έχει γίνει πιο ηθική από ό,τι στο παρελθόν. Είναι η αυξανόμενη ισχύς των ηθικών αποφάσεων στην πολιτική και η ελκυστικότητά τους για τους πολίτες που έχουν ολοένα και μεγαλύτερο αντίκτυπο. Ας αναφέρουμε κάποιους τομείς: η ηθική στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής (δηλαδή την αξίωση για δημοσιότητα και δημοκρατικό έλεγχο), τα ανθρώπινα

δικαιώματα, η ευθύνη να προστατευθούν οι αδύναμοι με χρήση βίας (ονομάζεται επίσης ανθρωπιστική επέμβαση), η ηθική των διεθνών οικονομικών κυρώσεων εναντίον κρατών (πλήττοντας τους αθώους πολίτες, αλλά όχι τους ηγέτες, των οποίων η πολιτική προκάλεσε τις κυρώσεις).

Η αναζήτηση για τη δημοκρατία και την αυτοδιάθεση στην αρχή του 21^{ου} αιώνα έφερε στην επιφάνεια πλήθος ερωτημάτων και προβλημάτων, γνωστά για πολύ καιρό, αλλά προφανώς ανυπέρβλητα σ' ένα περιβάλλον όπου υπερβολικά πολλοί δρώντες έχουν συμφέρον, ή θέλουν να παρέμβουν στη διαδικασία. Παρακάτω θα αναφερθώ μόνο σε μερικά από τα πιο πρόσφατα ερωτήματα, συζητήσεις στα ΜΜΕ και στους ακαδημαϊκούς κύκλους, μη-κυβερνητικούς οργανισμούς και στις κυβερνήσεις, που έχουν άμεσο ενδιαφέρον για όλους μας.

Απεριόριστος πόλεμος

Ο πόλεμος στον 21^ο αιώνα συνεχίζει να αποτελεί ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας. «Η διάκριση μεταξύ πολέμου και ειρήνης είναι το θεμέλιο της πολιτισμένης ζωής», όπως το συνόψισε ο Martin Wight. (Wight 1995, 141) Αυτή η δήλωση ισχύει ακόμα; Τεχνικές και οπλισμός που ανήκουν σε πέντε γενιές πολέμου χρησιμοποιούνται και ταυτόχρονα γίνονται αντικείμενα κατάχρησης από κυβερνήσεις, μη κρατικούς δρώντες, το οργανωμένο έγκλημα, τους πολεμάρχους κάθε είδους, ή από οργισμένους πολίτες, ακτιβιστές χάκερς ή τους επαγγελματίες επαναστάτες της εποχής.

Δύο Κινέζοι αξιωματικοί δημοσίευσαν το 1999 ένα βιβλίο με τίτλο «*Unrestricted Warfare*», τονίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι «Αν αυτός ο όρος εδραιωθεί, ο πόλεμος τέτοιου τύπου θα σημαίνει ότι όλα τα μέσα είναι σε ετοιμότητα, οι πληροφορίες πανταχού παρούσες και το πεδίο μάχης απεριόριστο». Ο κανόνας είναι ότι δεν υπάρχουν κανόνες. Οι συγγραφείς έγραψαν ακόμα:

Εφόσον αναγνωρίσουμε ότι οι νέες αρχές του πολέμου δεν είναι πλέον «να χρησιμοποιούμε ένοπλη βία για να κάνουμε τον εχθρό να υποταχθεί στη θέλησή μας», αλλά είναι «να χρησιμοποιούμε κάθε μέσο, ένοπλη και άοπλη βία, στρατιωτική ή μη και θανάσιμα και μη μέσα για να κάνουμε τον εχθρό να δεχτεί τα συμφέροντά μας». (Qiao Liang and Wang Xiangsui 1999 - *Μετάφραση από AN*)¹

Με άλλα λόγια, αυτός είναι όχι μόνο απεριόριστος, αλλά επίσης ακήρυχτος και αέναος πόλεμος. Όταν αυτές οι σκέψεις εκφράστηκαν στο χαρτί, οι δυνατότητες για νέες τεχνολογίες, όπως η τεχνητή νοημοσύνη και η νανο- και βιοτεχνολογία ήταν μονάχα σκέψη, ενώ αυτό που έχουμε σήμερα στις τεχνολογίες πληροφοριών (IT) θεωρούνταν ότι θα πραγματοποιούνταν σε μεταγενέστερο στάδιο. Πόλεμος πληροφοριών σήμαινε κυρίως τη συλλογή τακτικών πληροφοριών, διασφαλίζοντας την ακρίβειά τους, χειρισμό του εχθρού και των πολιτών γενικότερα με διάφορα επικοινωνιακά μέσα, και όλες τις άλλες μορφές διαχείρισης τακτικών και στρατηγικών πληροφοριών και επικοινωνιών σε ενισχυμένο επίπεδο συγκριτικά με τις προηγούμενες δεκαετίες. Το διαδίκτυο δεν ήταν τόσο ανεπτυγμένο όσο σήμερα. Η σχολή σκέψης που προωθούσε την ιδέα πως οι ένοπλες συγκρούσεις μικρής έντασης ή οι πλήρεις εξεγέρσεις ή ο Πόλεμος Τέταρτης Γενιάς (4GW), ή «πόλεμος δικτύων» (όρος του John Arquilla) θα κυριαρχήσουν είχε πολλούς οπαδούς.

Οι Κινέζοι συγγραφείς δεν μίλησαν για κάτι ανήκουστο. Είναι γνωστό ότι ο Σουν Τζου ήταν υποχρεωτικό ανάγνωσμα όχι μόνο στον στρατό αλλά και σε πολλές οικονομικές σχολές, βάσει της ιδέας ότι η παγκόσμια οικονομία και το διεθνές εμπόριο, συμπεριλαμβανομένης και της χρηματοοικονομίας, είναι ένα πεδίο μάχης όπου είναι ζωτικής σημασίας η στρατηγική σκέψη, και τα μη θανάσιμα μέσα είναι εξίσου σημαντικά με τη βία. Η έκφραση να κάνουμε κάποιον να υποταχθεί «στα συμφέροντά μας», αντί για τη θέλησή μας, όπως λέει ο Clausewitz, έχει συγκεκριμένη σημασία και μήνυμα. Ποια φιλόδοξη υποψήφια υπερδύναμη δεν θα ονειρευόταν το πιο σημαντικό και πιο πολυσυζητημένο απόφθεγμα του Sun-tzu:

Γενικά στον πόλεμο η καλύτερη πολιτική είναι να καταλάβεις τη χώρα του αντιπάλου άθικτη. Το να την καταστρέψεις είναι κατώτερο. Το να αιχμαλωτίσεις τον στρατό του εχθρού είναι καλύτερο από το να τον εξοντώσεις. (...) Διότι να κερδίσεις εκατό νίκες σε εκατό μάχες δεν είναι ένδειξη κορυφαίων στρατιωτικών ικανοτήτων. Το αποκορύφωμα της στρατιωτικής δεξιοτεχνίας είναι να υποτάξεις τον εχθρό χωρίς μάχη. (Sun-Tzu 1974, 177)

Για να επιτύχουμε αυτόν τον βαθμό δεξιοτεχνίας απαιτούνται μια απόλυτη στρατηγική και τα κατάλληλα εργαλεία, μέσα στο *milieu* όπως ορίζεται από τους Κινέζους αξιωματούς, τα οποία μόλις αποκαλυφθούν και εφαρμοστούν οδηγούν τους πάντες στην υποταγή με την ύπαρξή τους και μόνο. Προς το παρόν μόνο ένα κράτος έφτασε κοντά σ' ένα τέτοιο καθεστώς σχέσεων, και αυτό δεν είναι η Κίνα.

Μηχανές Πολεμιστές

Στην τεχνολογική πρόοδο κυρίως πρωτοστατούν οι στρατιωτικές τεχνολογίες. Οι πιο εντυπωσιακές εξελίξεις, που είναι πέρα από κάθε φαντασία και προκαλούν ενθουσιασμό παντού λαμβάνουν χώρα σ' αυτό το πεδίο. Διόλου παράξενη η δημοσιότητα που έχουν τέτοιες τεχνολογίες, ενώ κάποιες φορές γίνονται τεράστιες υπερβολές. Σε άλλες περιπτώσεις κάποιες εκφάνσεις υποτιμούνται ή θεωρούνται τόσο αόριστες ώστε δεν γίνονται αποδέκτες της προσοχής που τους αξίζει.

Αναμφισβήτητα, ένα από τα πιο καυτά νέα θέματα σήμερα είναι η ηθική της χρήσης σε εχθροπραξίες ή στη διάρκεια εσωτερικής πολιτικής καταπίεσης, ή ακόμα και σε απλές εκτελέσεις, αυτόνομων φονικών μηχανών. Αυτές οι συσκευές και άλλες παρόμοιες για κυρίως στρατιωτική χρήση γίνονται ολοένα και μικρότερες: η σμίκρυνση είναι και εδώ η κυρίαρχη τάση.ⁱⁱ Δεν υπάρχει κάποιο προηγούμενο για να αναφερθούμε. Τα Μη Επανδρωμένα Αεροσκάφη (UAV), ή τα αυτόματα συστήματα απόκρισης σε εισερχόμενες επιθέσεις ελέγχονται σε διαφόρους βαθμούς από ανθρώπους που αποφασίζουν τους στόχους και πώς να τους αντιμετωπίσουν: παρακολούθηση, έλεγχος ή πλήγμα και εξολόθρευση. Αλλά ακόμα και σ' αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχουν αποδεκτοί κανόνες ή κριτήρια που καθορίζουν τη χρήση τους, ειδικά στις περιπτώσεις καταστολής του εχθρού.

Προς το παρόν δεν υπάρχουν αναπτυσσόμενα αυτόνομα ρομπότ μάχης, αλλά η τεχνολογία υπάρχει, έχει δοκιμαστεί μέσα σε κάποια όρια, και είμαστε σίγουροι ότι η τεχνολογική πρόοδος θα είναι ταχεία - αυτό που άνηκε στην επιστημονική φαντασία θα γίνει πραγματικότητα μέσα σε μια δεκαετία, σύμφωνα με κάποιες εκτιμήσεις. Όλο και περισσότερα κράτη χρησιμοποιούν UAV και υπάρχουν σχέδια για μη στρατιωτική χρήση, 24ωρη παρακολούθηση περιοχών και κινήσεων, και ποιος ξέρει τι άλλο. Όσο πιο εκτεταμένη η ζήτηση για κάτι τέτοιο, τόσο πιο φθηνό θα είναι το υλικό. Το ίδιο ισχύει και για τις μηχανές εξόντωσης, που πιθανώς θα κυμαίνονται από μεγέθους εντόμου σε ρομπότ τύπου Εξολοθρευτή. Οι χώρες με χαμηλό στρατιωτικό προϋπολογισμό, καθώς επίσης και οι μη κρατικοί δρώντες θα κάνουν τα πάντα για να αποκτήσουν μερικές από αυτές, τις λιγότερο εκλεπτυσμένες, αλλά όμως και τις πιο φονικές.

Μια πρόσφατη έκθεση της Human Rights Watch (HRW) συνοψίζει τα κύρια επιχειρήματα του διεθνούς δικαίου έναντι στη χρήση ρομπότ εξόντωσης. Αναφέρει ως ζήτημα αρχής ότι:

Τα ανθρώπινα ρομπότ με απόλυτη αυτονομία θα ήταν ανάκαινα να συμμορφωθούν με τα πρότυπα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Οι κανόνες της διάκρισης, της αναλογικότητας και της στρατιωτικής αναγκαιότητας είναι ιδιαίτερα σημαντικά εργαλεία για την προστασία των αμάχων από τις συνέπειες του πολέμου, και τα πλήρως αυτόνομα όπλα δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν αυτούς τους κανόνες.

Αναφορικά με την ηθική: «Τα ρομπότ δεν θα περιορίζονταν από το ανθρώπινο συναίσθημα και τη συμπόνια, που μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό εργαλείο ελέγχου της εξόντωσης αμάχων». Οι συγγραφείς της έκθεσης, η Human Rights Watch και η International Human Rights Clinic (IHRC) του Harvard Law School πιστεύουν ότι:

Τόσο επαναστατικά όπλα δεν θα ήταν συνεπή με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και θα διόγκωναν τον κίνδυνο θανάτου ή τραυματισμού των πολιτών στη διάρκεια ένοπλης σύγκρουσης. Χρειάζεται μια προληπτική απαγόρευση στην ανάπτυξη και τη χρήση τους ώστε η τεχνολογία να συνάδει με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και να διατηρήσει άλλους ελέγχους ως προς την εξόντωση.

Η έκθεση αναφέρει το Άρθρο 36 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, για την προστασία των θυμάτων διεθνών ενόπλων συγκρούσεων (Πρωτόκολλο I), 8 Ιουνίου 1977, που αναφέρει ότι στην περίπτωση:

ανάπτυξης, απόκτησης ή υιοθέτησης ενός νέου όπλου, μέσου ή πολεμικής μεθόδου, ένα Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος υποχρεούται να καθορίσει κατά πόσο η χρήση του θα απαγορευόταν, σε ορισμένες ή όλες τις περιπτώσεις, από αυτό το Πρωτόκολλο ή από οποιονδήποτε άλλο κανόνα διεθνούς δικαίου που αφορά στο Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος.ⁱⁱⁱ

Άλλο πράγμα είναι η αντιμετώπιση ολόκληρου του κόσμου ως πεδίο μάχης και η αξίωση ότι δεν υπάρχουν κανόνες, μεταξύ αυτών και ηθικοί, και άλλο η επιδίωξη ή η υπεράσπιση υπαρχόντων προνομίων σ' έναν κόσμο όπου όλοι οι σημαντικοί δρώντες διαθέτουν κάποια μέσα ανταπόκρισης σε προκλήσεις, άσχετα από τη φύση και το νομικό καθεστώς ή την ηθική αποδοχή αυτών των μέσων. Η ασυμμετρία σε

αυτήν την περίπτωση σημαίνει μόνο ότι ορισμένα πολεμικά εργαλεία είναι πιο φονικά από άλλα, αναφορικά με τις δυνατότητες καταστροφής τους στον χώρο και στο εύρος των στόχων.

Ισχύει ωστόσο ένας κανόνας ακόμα και σε τέτοιο περιβάλλον. Είναι γνωστό από τα αρχαία χρόνια και λαμβάνεται πάντοτε υπόψη από τους σχεδιαστές της στρατιωτικής στρατηγικής: ο νόμος των ακούσιων συνεπειών, ή *anapa*, κατά τον Kautilya, ή γιατί όχι, η πονηριά της λογικής.^{iv} Ο Martin van Creveld στο βιβλίο του *Technology and War* τόνισε ότι ενώ η τεχνολογία χαρακτηρίζεται από γραμμική αιτιότητα (επαναληπτικότητα, ειδικότητα, ενσωμάτωση, βεβαιότητα και αποτελεσματικότητα) η λογική του πολέμου είναι διαφορετική. Έκανε τις ακόλουθες παρατηρήσεις πριν τριάντα χρόνια, αλλά η ισχύς τους έχει κατά βάση διατηρηθεί:

Οπότε η λογική που διέπει τον πόλεμο δεν είναι γραμμική αλλά παράδοξη. Η ίδια πράξη δεν θα οδηγήσει πάντα στο ίδιο αποτέλεσμα. Το αντίστροφο βρίσκεται, πράγματι, πιο κοντά στην αλήθεια. Δεδομένου ενός αντιπάλου που είναι ικανός να διδαχθεί, υπάρχει ο πολύ πραγματικός κίνδυνος ότι μια πράξη δεν θα πετύχει δύο φορές επειδή πέτυχε την πρώτη φορά. (van Creveld 1989, 316 - *Μετάφραση από AN*)

Στην περίπτωση μερικών από τις τελευταίες τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς η αιτιότητα ίσως να μην λειτουργήσει απαραίτητα όπως πρέπει. Οι ιοί, είτε βιολογικοί είτε ηλεκτρονικοί, μπορούν να μεταλλαχθούν αφού απελευθερωθούν στο περιβάλλον, ή να προκαλέσουν, παρά τις όποιες προφυλάξεις, τα λεγόμενα «φίλια πυρά».

Η κατάσταση μπορεί να είναι πολύ χειρότερη στις νανοτεχνολογίες και τη γενετική. Ήταν το έτος 2000 που ο Bill Joy, τότε Επικεφαλής Επιστήμονας της Sun Microsystems, έγραψε ένα εκτεταμένο άρθρο για αυτά τα ζητήματα. Προειδοποίησε, μεταξύ άλλων, ότι:

Οι τεχνολογίες του 21^{ου} αιώνα - η γενετική, η νανοτεχνολογία και η ρομποτική (GNR) - είναι τόσο ισχυρές ώστε μπορούν να δημιουργήσουν εντελώς νέες κατηγορίες ατυχημάτων και καταχρήσεων. Για πρώτη φορά, ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι ότι αυτά τα ατυχήματα και οι καταχρήσεις βρίσκονται εντός του πεδίου δράσης ατόμων ή μικρών ομάδων. Δεν θα χρειαστούν μεγάλες εγκαταστάσεις ή σπάνια υλικά. Η γνώση από μόνη της θα επιτρέψει τη χρήση τους. (Joy 2000, 4 - *Μετάφραση από AN*)

Το πρόβλημα συνεπώς επιδεινώνεται από το γεγονός ότι τα έθνη-κράτη δεν έχουν τον πλήρη έλεγχο των ενεργειών και των υποκειμένων τους σε αυτόν τον τομέα. Οι στρατιωτικές και πολιτικές εφαρμογές επίσης περιπλέκονται και γίνονται εναλλάξιμες. Η γενετική μηχανική είναι εύκολα προσιτή σε άτομα και μικρές ομάδες: νέοι ιοί και βακτήρια, ενώ μπορούν να απελευθερωθούν ανά πάσα στιγμή νέα είδη φυτών και ζώων, και εδώ ο κίνδυνος των ανεπιθύμητων συνεπειών είναι ακόμα πιο αισθητός: δεν μπορούμε καν να φανταστούμε στις περισσότερες περιπτώσεις τι είδους αποτελέσματα θα προκύψουν.

Αναφορικά με τη νανοτεχνολογία, γράφει ο Joy, αυτή «έχει σαφείς στρατιωτικές και τρομοκρατικές χρήσεις». Η ιδιαίτερη δύναμή της, όπως στην περίπτωση των γενετικών σχεδίων, είναι η αυτο-αντιγραφή. Τα τρομακτικά όπλα του 20^{ου} αιώνα σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν σε μεγάλα, δυσπρόσιτα εργαστήρια, στο πλαίσιο κάποιου λογικού ελέγχου και ηθικών περιορισμών. Αυτό δεν ισχύει και για τις νέες τεχνολογίες GNR:

Στον αντίποδα, σύμφωνα με τον Joy, οι τεχνολογίες GNR του 21^{ου} αιώνα έχουν σαφείς εμπορικές χρήσεις και αναπτύσσονται σχεδόν αποκλειστικά από ανώνυμες εταιρίες. Σε αυτήν την εποχή του θριάμβου της εμπορικότητας, η τεχνολογία - με την επιστήμη στην υπηρεσία της - παραδίδει μια σειρά από σχεδόν μαγικές εφευρέσεις που είναι οι πιο απίστευτες ως σήμερα. (...) Αυτή είναι η πρώτη φορά στην ιστορία του πλανήτη μας που το οποιοδήποτε είδος, με δικές του ηθελημένες πράξεις, έχει καταστεί κίνδυνος για τον εαυτό του - όπως επίσης και σε τεράστιο αριθμό άλλων, προειδοποιεί. (Joy 2000, 10)

Η σκέψη μας γυρνάει αναπόφευκτα στους δαίμονες και τις σατανικές δυνάμεις του Max Weber.

Υπάρχει ένα μοναδικό στοιχείο εδώ που ίσως αφήνει χώρο για λίγη αισιοδοξία, που κάποια στιγμή μπορεί να έχει σημασία από ηθική άποψη: η ισότητα της απειλής. Πιο συγκεκριμένα η ίση έκθεση: κανείς δεν είναι άτρωτος, άθικτος ή σίγουρα εκτός της επικίνδυνης ζώνης.

Οι τελευταίες ειδήσεις στις εξελίξεις του ηλεκτρονικού πολέμου έχουν δείξει ότι κανένας μπορεί προς το παρόν να ισχυριστεί ότι είναι πλήρως προστατευμένος από τη μη εξουσιοδοτημένη εισβολή (κατασκοπεία), διασπαστική ή καταστροφική επίθεση. Τα θύματα ηλεκτρονικών επιθέσεων προτιμούν τις περισσότερες φορές να σιωπούν, ενώ οι θύτες προφανώς δεν φανερώνονται. Η ίση κατανομή απειλής δεν αναγνωρίζεται ακόμα πλήρως: πάντα υπάρχουν κάποιοι που πιστεύουν ότι μπορούν να δημιουργήσουν την τέλεια

προστασία και να γίνουν άτρωτοι στις επιθέσεις. Όσο διατηρείται αυτή η αυταπάτη, δεν θα υπάρξει πρόοδος στη ρύθμιση αυτού του τομέα. Επιπλέον, υπάρχουν σκέψεις πρόληψης ή ανταπόδοσης σε μια αντιληπτή ηλεκτρονική απειλή - ακόμα και χωρίς 100% στέρεες αποδείξεις για την προέλευσή της - με ωμή στρατιωτική ισχύ.

Κοινωνία της επιτήρησης

Ακόμα και οι πιο αδίστακτοι αναγνωρίζουν τη γνησιότητα και σιωπηρά τον ηθικά ορθό χαρακτήρα της αυτοάμυνας. Η φιλοσοφία αυτής - εκλαϊκευμένα ισχύει και σε αμυντικές στρατιωτικές συμμαχίες - είναι ότι «είμαστε έτοιμοι να σκοτώσουμε ή να καταστρέψουμε οποιονδήποτε θα εναντιωνόταν στη ζωή μας, την ελευθερία μας και ενίοτε την ιδιοκτησία μας». Τα προβλήματα ξεκινούν όταν πρέπει να κριθούν μεμονωμένες περιπτώσεις, ιδιαίτερα οι προληπτικές κινήσεις σε περίπτωση υποτιθέμενης επικείμενης απειλής, η φύση της απάντησης, τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν κ.τ.λ. Δεδομένου ενός μεγάλου αριθμού πολύ πραγματικών απειλών της εποχής, σε βαθμό που ο καθένας μας μπορεί να είναι θύμα οπουδήποτε στον κόσμο, μια απάντηση μπορεί να είναι η κοινωνία της επιτήρησης, ως μέσο ατομικής και συλλογικής αυτοάμυνας.

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα οι μέθοδοι και τα μέσα παρακολούθησης της ιδιωτικής ζωής ή συγκεκριμένων δημοσίων δράσεων ατόμων έχουν εξελιχθεί με τρόπο τέτοιο που οι ηγέτες ολοκληρωτικών κρατών της παλιάς σχολής θα μπορούσαν μόνο να ονειρευτούν. Επιπρόσθετα, τα τελευταία 20 χρόνια ακόμα και οι μη ειδικοί έμαθαν ότι χρησιμοποιώντας ένα τηλέφωνο, μια πιστωτική κάρτα ή ορισμένες ηλεκτρονικές συσκευές είναι εκτεθειμένοι σε παρακολούθηση μέρους της ζωής τους. Συνεπώς, λέει το επιχείρημα, με τίμημα περαιτέρω θυσίες μιας όπως και να 'χει εξασθενημένης ιδιωτικής ζωής, τουλάχιστον ο άνθρωπος απολαμβάνουν μια σχετική ασφάλεια. Φαίνεται καλή ευκαιρία, εφόσον υπάρχουν και λειτουργούν ορισμένοι ελεγκτικοί μηχανισμοί και νομικές εγγυήσεις για το ποιος μπορεί να παρακολουθεί ποιον, πώς, και για ποιον σκοπό.

Το δίλημμα ακόμη και σ' ένα πλαίσιο πολλαπλών εγγυήσεων είναι το ίδιο με των φονικών μηχανών. Οι υπολογιστές διαχειρίζονται με ταχύτητα, ακρίβεια και αποτελεσματικότητα τεράστιες ποσότητες πληροφοριών, έτσι όπως δεν μπορεί κανένας άνθρωπος, ολόενα και πιο ανεξάρτητα. Αλλά δεν μπορείς να διαπληκτιστείτε με το λογισμικό αν, για παράδειγμα, συμβεί κάπου ένα απλό τυπογραφικό λάθος, ή ακόμα χειρότερα η ταυτότητά σας κλαπεί και χρησιμοποιηθεί παράνομα από άλλους, και όλα αυτά θα μπορούσαν να έχουν ισόβιες συνέπειες για εσάς. Τίποτα δεν μπορεί να σβηστεί οριστικά αφού εισαχθεί στο σύστημα, εκτός και αν επέλθει κατάρρευση ολόκληρου του συστήματος. Για αγνώστους λόγους μπορείς να μπεις στη μαύρη λίστα και να μην το ξέρεις καν, μέχρι να σου συμβεί κάτι εξευτελιστικό.

Η πρόληψη είναι καταρχήν ηθικά αποδεκτή, αλλά πώς μπορεί κάποιος να θέσει το όριο πέραν του οποίου το ζήτημα της προστασίας πέφτει θύμα του ίδιου του συστήματος που υπάρχει για να προλαμβάνει τα πολλά απειλητικά δεινά; Η εμπειρία δείχνει ότι όσο πιο ριζική είναι η θεραπεία, τόσο πιο απρόβλεπτες είναι οι συνέπειες. Τα παραδείγματα είναι άπειρα από την προφυλακτική χρήση αντιβιοτικών στην ένοπλη επέμβαση για να «σώσουμε κόσμο και να φέρουμε την ελευθερία».

Το γενικό (ηθικό) δίλημμα της πρόληψης, όπως γίνεται αντιληπτό μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, διατυπώνεται με τον εξής τρόπο από τον Alan M. Dershowitz, συγγραφέα ενός από τα πιο ολοκληρωμένα βιβλία επί του θέματος:

Η μεταστροφή από την απάντηση σε πεπερασμένα γεγονότα στην πρόληψη μελλοντικών δεινών συνιστά μια από τις σημαντικότερες αλλά απαρατήρητες τάσεις στον σημερινό κόσμο. Αμφισβητεί την παραδοσιακή μας εξάρτηση σ' ένα μοντέλο ανθρώπινης συμπεριφοράς που προϋποθέτει ένα άτομο ορθολογικό και ικανό να αποθαρρυνθεί από μια απειλή τιμωρίας. (Dershowitz 2006, 7 - *Μετάφραση από AN*)

Ο Πόλεμος στον 21^ο αιώνα

Μπορεί ο κόσμος να φτάσει στο μέλλον σε σημείο τέτοιο που ο πόλεμος θα ξαναγυρίσει στη λογική της μονομαχίας του 18ου αιώνα, ενός θεσμού στον οποίο κυριαρχούν όχι μόνο κανόνες αλλά επίσης κάποιος βαθμός δικαιοσύνης; Παραφράζοντας τον Raymond Aron, αφού η ειρήνη είναι αδύνατη, και ο πόλεμος δεν είναι μόνο αναπόφευκτος, αλλά και αέναος και επίσης ενίοτε αόρατος, η αισιόδοξη απάντηση είναι: ίσως, όμως πρώτα πρέπει να συμβούν πολλά γεγονότα, πολλά εκ των οποίων οδυνηρά και επονειδιστά.

Η διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής στον 20^ο αιώνα, ιδιαίτερα της ατομικής βόμβας, έχει καταστήσει τον πόλεμο μεταξύ πυρηνικών δυνάμεων αδιανόητο, αλλά χρειάστηκαν σχεδόν είκοσι χρόνια

για να επιτευχθεί συναίνεση για το ότι τα όπλα αυτά είναι στρατηγικά (δηλ. δεν χρησιμοποιούνται στον πόλεμο), και αποτελούν την έσχατη λύση.

Αρκετοί ειδικοί δεν θα απέρριπταν την πιθανότητα στον 21^ο αιώνα πόλεμος μεταξύ μεγάλων δυνάμεων, με τη θάλασσα ως κεντρικό πεδίο επιχειρήσεων.^v Πέραν κάποιων περιπτώσεων, κανένας δεν τόλμησε μέχρι τώρα - για βάσιμους λόγους - να χρησιμοποιήσει σε μεγάλη κλίμακα βιολογικά ή χημικά όπλα: εδώ ισχύει εμφανώς ο νόμος των απρόβλεπτων συνεπειών. Η εποχή της ατομικής ενέργειας βρισκόταν υπό την αιγίδα της αμοιβαίας εξασφαλισμένης αποτροπής (MAD), μιας φόρμουλας για την ίση έκθεση στην πολύ αληθινή απειλή της ίσης εκμηδένισης. Δεν είναι βέβαιο ότι αυτή η κατάσταση θα συνεχιστεί για πολύ καιρό ακόμα. Δεδομένου του αυξανόμενου αριθμού πυρηνικών κρατών, το ηθικό βάρος μιας τεραστίου κλίμακας καταστροφής αμβλύνεται ανησυχητικά. Κάποια μέλη του NATO δεν απέρριψαν στη διάρκεια του πολέμου στο Ιράκ τη χρήση μικρότερων συσκευών μαζικής καταστροφής στο πεδίο της μάχης, αν ο εχθρός κινούταν πρώτος με τέτοια μέσα εναντίον των στρατευμάτων. Δεν είναι η κατάλληλη περίπτωση για να εικάσουμε πώς θα διεξάγονται οι πόλεμοι του μέλλοντος. Αυτό που προκύπτει από την κατάσταση όπως έχει σήμερα είναι ότι όλες οι γενιές πολέμου, από την «σφεντόνα και την πέτρα»^{vi} σε διασπαστικές και/ή καταστροφικές επιχειρήσεις μέσω του ψηφιακού χώρου κινούνται παράλληλα.

Η βασική διάκριση που έκανε πρωτύτερα δυνατή την οποιαδήποτε συζήτηση πάνω στους κανόνες του πολέμου και την ηθική της μάχης ήταν μεταξύ πολεμιστών και αμάχων. Παρά την ύπαρξη και ενίοτε τη χρήση όπλων μαζικής καταστροφής στον 20^ο αιώνα, η ηθική στάση ήταν σαφής και καθιστούσε δυνατή τουλάχιστον *post festum* την απονομή δικαιοσύνης, μαζί με ποινικές καταδίκες, ως προς τι είχαν κάνει οι μετέχοντες, με την ανάλογη απονομή συλλογικών και ατομικών ηθικών ευθυνών. Ακόμα και οι εξεγέρσεις και οι καταστολές εξεγέρσεων έχουν τη δική τους ηθική, αφού οι στόχοι και των δύο πλευρών είναι η αμοιβαία καταστροφή της πολιτικής θέλησης να συνεχίσουν, κάτι που χρειάζεται την υποστήριξη τουλάχιστον κάποιων τμημάτων των ενδιαφερόμενων πληθυσμών. Τα κυρίαρχα κράτη της Δύσης στις νέες στρατιωτικές τεχνολογίες βρίσκονται υπό ισχυρή πίεση της κοινής γνώμης προκειμένου να περιορίσουν τον αριθμό των απωλειών της πλευράς τους και να αποφεύγουν όσο το δυνατόν τις «παράπλευρες απώλειες», δηλαδή τα αθώα θύματα μεταξύ των αμάχων. Οι οδηγίες καταστολής εξέγερσης που δίνονται στον στρατό των ΗΠΑ φαίνεται να προτάσσουν τα μη θανάσιμα μέσα για να καταπολεμηθεί μια εξέγερση, αν και η εφαρμογή αυτής της αρχής στην πράξη απεδείχθη πολύ δυσκολότερη από όσο αναμενόταν, και έτσι είχαμε τη δραματική αύξηση της χρήσης UAV για στοχευμένα χτυπήματα τα τελευταία τέσσερα χρόνια.^{vii}

Είναι πολύ νωρίς για να κρίνουμε αν θα υπάρχουν κανόνες στους ηλεκτρονικούς πολέμους - είναι ευρέως αποδεκτό πλέον ότι ορισμένες επιχειρήσεις που έχουν λάβει χώρα εναντίον συγκεκριμένων στόχων στο περιβάλλον αυτό αναλογούν σε πράξεις πολέμου. Όπως είδαμε, σύμφωνα με τους Κινέζους συγγραφείς που αναφέρθηκαν ο κανόνας είναι ότι δεν υπάρχουν κανόνες. Ωστόσο, η αλληλεπίδραση δεν μπορεί να αποκλειστεί από αυτόν τον τομέα. Η παρατήρηση του Martin van Creveld για την αλληλεπίδραση στη στρατηγική γενικότερα συνεχίζει να είναι συναφής:

Πάνω απ' όλα, έγραψε το 1991, οι νευραλγικές αρχές της στρατηγικής θα συνεχίσουν να καθορίζονται από τον αμοιβαίο, διαδραστικό χαρακτήρα της, δηλαδή το γεγονός ότι ο πόλεμος είναι ένας βίαιος αγώνας μεταξύ δυο αντιπάλων, οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα και είναι ως έναν βαθμό ελεύθεροι να δράσουν όπως νομίζουν. (van Creveld, 1991, 226 - *Μετάφραση από AN*)

Μια πιθανή επιλογή των εμπλεκόμενων, και τα ιστορικά παραδείγματα είναι άφθονα, είναι να μιμηθούν τον εχθρό, ο οποίος πρώτος χρησιμοποίησε ένα συγκεκριμένο μέσο, είτε αυτό είναι όπλο είτε τακτική.

Τον Μάρτιο του 2013 έλαβαν χώρα δύο μείζονες εξελίξεις στον τομέα του ηλεκτρονικού πολέμου. Η Διοίκηση Κυβερνοχώρου των ΗΠΑ ανακοίνωσε τη 12^η Μαρτίου τη δημιουργία επιθετικών ομάδων. Κάποιοι παρατηρητές σάστισαν από την ανακοίνωση^{viii}, αλλά η πρόταση, σε συνδυασμό με άλλες παλιότερες επί του θέματος φαίνονται να είναι συμβατές με την έννοια της Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ του 2002 ως προς τον προληπτικό πόλεμο.

Η δεύτερη εξέλιξη ήταν η δημοσίευση ενός «εγχειριδίου», ουσιαστικά μιας συλλογής υπαρχόντων κανόνων που αφορούν σε ένοπλες συγκρούσεις με εξηγήσεις και ερμηνείες για το πώς θα εφαρμόζονταν αυτοί οι κανόνες στον ηλεκτρονικό πόλεμο.^{ix} Ο ορισμός της ηλεκτρονικής σύγκρουσης είναι το αντικείμενο του Κανόνα 30: «Μια ηλεκτρονική επίθεση είναι μια επιχείρηση στον κυβερνοχώρο, είτε επιθετική είτε αμυντική, που λογικά αναμένεται να προκαλέσει τραυματισμό ή θάνατο ατόμων ή ζημιά ή καταστροφή αντικειμένων».

Η όλη λογική του εγχειριδίου, και δεν μπορούσε να συμβαίνει κάτι άλλο, καθορίζεται από τη σχέση (όπως φαίνεται στην αρχή στο Τμήμα 1ο, Κεφάλαιο 1ο) «μεταξύ των κρατών, την ηλεκτρονική υποδομή και τις επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο». Ο Κανόνας 1 αναφέρει ότι «Ένα κράτος μπορεί να ασκεί έλεγχο στην

ηλεκτρονική υποδομή και δραστηριότητες εντός του εδάφους στο οποίο το κράτος είναι κυρίαρχο». Πιστεύω ότι η χρήση του ρήματος «μπορεί» δεν είναι τυχαία. «Μπορεί» να αφήσει χώρο για ελιγμούς και για τα κράτη που έχουν τη θέληση, αλλά όχι την ικανότητα να ασκήσουν κυρίαρχο έλεγχο, και για εκείνα που μπορούν να ασκήσουν τέτοιο έλεγχο στην ηλεκτρονική υποδομή και επιχειρήσεις στον χώρο τους, συμπεριλαμβανομένης της γης, των υδάτων και του εναέριου χώρου, αλλά «μπορεί» να μην το αναγνωρίζουν δημοσίως. Συνεπώς, εξηγούν οι ειδικοί που είναι συγγραφείς του εγχειριδίου λίγες γραμμές παρακάτω: «Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, τα κράτη μπορεί να είναι υπεύθυνα για τις επιχειρήσεις στο κυβερνοχώρο που διενεργούν τα όργανά τους ή που διαφορετικά μπορούν να αποδοθούν σε αυτά δυνάμει του δικαίου για την ευθύνη των κρατών. Οι πράξεις μη-κρατικών δρώντων μπορεί ενίοτε να αποδοθούν επίσης σε κράτη». Είναι αξιοπρόσεκτο ότι σύμφωνα με τον Κανόνα 30: «οι μη βίαιες επιχειρήσεις, όπως οι ψυχολογικές επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο, ή η ηλεκτρονική κατασκοπεία, δεν θεωρούνται επιθέσεις», αν και τέτοιες επιχειρήσεις συνιστούν ως τώρα τη συντριπτική πλειοψηφία της ηλεκτρονικής δραστηριότητας με αρνητικές συνέπειες. Δεν χρειάζεται να ειπωθεί, συνεχίζει το κείμενο, ότι οι επιχειρήσεις που θεωρούνται επιθέσεις «δεν περιορίζονται σε πράξεις που απελευθερώνουν κινητική ενέργεια».

Όπως και να 'χει, είναι η πρώτη φορά που έχουμε ένα συνεκτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο ηλεκτρονικός πόλεμος, όπως υποστηρίζουν κάποιοι, όντας τμήμα ενός αναπτυσσόμενου, ενσωματωμένου Πολέμου Πέμπτης Γενιάς, μπορεί να θεωρηθεί από την άποψη των υπαρχόντων κανόνων του *jus ad bellum* και του *jus in bello*.

Τελευταίες παρατηρήσεις

Αυτό που μπορεί να υποτεθεί με σχετική ασφάλεια σε αυτό το σημείο είναι ότι οι εξελίξεις θα ακολουθήσουν με κάποιον τρόπο την αλληλουχία των γεγονότων μετά τον Β' Π.Π., όταν η πρακτική των ολοκληρωτικών πολέμων έφερε ολοκληρωτικές ή παγκόσμιες στρατηγικές και κατέστησε επίσης ολοκληρωτικές τη διπλωματία και την κατασκοπεία, τόσο σε χαρακτήρα όσο και σε τεχνικές. Οι παρατηρήσεις του Hans Morgenthau για την αριστοκρατική διεθνή του 18^{ου} αιώνα δεν ήταν περιττές εκείνες τις εποχές,^x αφού με τη διάδοση της πρακτικής των συνόδων κορυφής για το υψηλότερο επίπεδο λήψης αποφάσεων, θεωρήθηκε ότι οι ηγέτες δεν θα εξαπατούσαν ο ένας τον άλλο, ή στη χειρότερη θα έλεγαν τουλάχιστον μέρος της αλήθειας. Στις μέρες μας, ωστόσο, το να ψεύδεσαι ασύστολα, και ενίοτε να το παραδέχεσαι ανοικτά και ρητά (γενικότερα, και χωρίς να υπολογίζουμε συγκεκριμένα ψέματα) φαίνεται να έχει καταστεί μέσο αυτοάμυνας, συνεπώς θεμιτό. Τουλάχιστον η υποκρισία θα καταστεί μάταιη, μπορούν να παρατηρήσουν οι κυνικοί, και κάτι τέτοιο βρίσκεται πολύ κοντά στη γενική αποδοχή. Αναμφίβολα, η εμπιστοσύνη είναι ήδη περιορισμένη, και υπάρχει σημαντική πιθανότητα να εξαφανιστεί εντελώς από τις διεθνείς σχέσεις, και στην Ευρώπη, τουλάχιστον καθ' όλη τη διάρκεια ζωής της τρέχουσας γενιάς χάραξης πολιτικής.

Η αξία του να έχεις εμπιστοσύνη σε κάποιον αυξάνεται ανάλογα. Στις διεθνείς σχέσεις μπορεί να αναμένεται εύλογα μια μείζονα ανακατάταξη σε επίπεδο εμπιστοσύνης/δυσπιστίας, αξιοπιστίας/αναξιπιστίας, αλλά για να συμβεί αυτό οι παίκτες πρέπει πρώτα να δοκιμάσουν όλα τα διαθέσιμα μέσα, και όντως χωρίς κανόνες που να καθορίζουν τις δράσεις ή τη συμπεριφορά τους. Τότε, θα μπορούμε να αναμένουμε την επιστροφή κάποιων στερεών ηθικών κανόνων και γιατί όχι, τη θεώρηση του πολέμου ως θεσμού της διεθνούς πολιτικής.

Μετάφρασε η Αγγελική Νεβσεχιρλίογλου

Πηγές

Clausewitz, Carl von (1989): *On War*. Indexed Edition. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton, Princeton University Press, 1989

van Creveld, Martin (1989): *Technology and War. From 2000 B.C. to the Present*. Second edition, New York, The Free Press, [1991]

van Creveld, Martin (1991): *The Transformation of War*. New York, The Free Press

Dershowitz, Alan M. (2006): *Preemption. A Knife that Cuts both Ways*. W. W. Norton and Comp. New York

Joy, Bill (2000): *Why the future doesn't need us. Our most powerful 21st-century technologies – robotics, genetic engineering, and nanotech – are threatening to make humans an endangered species*. Wired, 8 April 2000. (<http://www.wired.com/wired/archive/8.04/joy.html>)

Kautilya (1915): *Arthashastra*. Trans. R. Shamasastri. Bangalore, 1915

(<http://www.sdstate.edu/projectsouthasia/Docs/index.cfm>) See also: Kautilya (1992): *Arthashastra*. London, Penguin Books, 1992.

- Morgenthau, Hans J. (1993): *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Brief Edition revised by Kenneth W. Thompson. Boston, McGraw-Hill 1993 [1948].
- Qiao Liang and Wang Xiangsui (1999): *Unrestricted Warfare*. Beijing, PLA Literature and Arts Publishing House.
- Σουν Τζου (1974): *Η Τέχνη του Πολέμου*. Μετάφραση της Ελένης Γκαγκάτσιου Αθήνα, Εκδόσεις Παπασωτηρίου (2008)
- Weber, Max (2004): *The Vocation Lectures*, Indianapolis, Hackett
- Wight, Martin (1995): *Power Politics*. London, Leicester University Press, Royal Institute of International Affairs

© DKE 2013

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

Σημείωση: *Αξιότιμοι Ερευνητές*, αν κάνετε κάποια αναφορά σε αυτό το άρθρο ή μέρος αυτού, παρακαλώ στείλτε μας email στο dke@southeast-europe.org. Παρακαλώ αναφερθείτε στο άρθρο όπως παρακάτω:

Gáspár Bíró: Ηθική και διεθνείς σχέσεις. (*Μετάφρασε η Αγγελική Νεβσεχρλιόγλου*) *International Relations Quarterly*, Τόμος 4. No.1 (Ανοιξη 2013) σελ. 10.

Σας ευχαριστώ για τη συνεργασία σας. *Ο Αρχισυντάκτης*.

ⁱ Μετάφραση από τη *FBIS* της CIA.

Το κείμενο είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.terrorism.com/documents/unrestricted.pdf>.

[Σημείωση του εκδότη της *FBIS*: Τα παρακάτω αποσπάσματα έχουν παρθεί από το έργο «Unrestricted Warfare», ένα βιβλίο που δημοσιεύθηκε στην Κίνα τον Φεβρουάριο του 1999, το οποίο προτείνει τακτικές για αναπτυσσόμενες χώρες, ειδικά για την Κίνα, για να αντισταθμίσουν τη στρατιωτική τους κατωτερότητα ως προς τις ΗΠΑ σ' έναν πόλεμο υψηλής τεχνολογίας. Τα αποσπάσματα περιλαμβάνουν τα περιεχόμενα, τον πρόλογο, τον επίλογο και τα βιογραφικά στοιχεία των συγγραφέων που υπάρχουν στο εξώφυλλο. Το βιβλίο γράφτηκε από δύο ανώτερους συνταγματάρχες του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΛΑΣ) από τη νεότερη γενιά των Κινέζων στρατιωτικών αξιωματούχων και δημοσιεύθηκε από τον Εκδοτικό Οίκο Λογοτεχνίας και Τεχνών του ΛΑΣ στο Πεκίνο, άρα υπάρχει υπόνοια ότι η έκδοσή του επιδοκιμάστηκε από τουλάχιστον κάποια στοιχεία της ηγεσίας του ΛΑΣ. Αυτή η εντύπωση ενισχύθηκε από μια συνέντευξη με τον Qiao και μια εγκωμιαστική κριτική του βιβλίου από το επίσημο καθημερινό έντοπο της νεολαίας του κόμματος *Zhongguo Qingnian Bao* στις 28 Ιουνίου.

Έχοντας δημοσιευθεί πριν τη βομβιστική επίθεση στην κινεζική πρεσβεία στο Βελιγράδι, το βιβλίο είχε πρόσφατα τραβήξει την προσοχή τόσο του κινεζικού όσο και του δυτικού Τύπου για την υπεράσπισή του ενός πλήθους μέσων, τόσο στρατιωτικών όσο και ιδιαιτέρως μη-στρατιωτικών, για να προκληθεί πλήγμα στις ΗΠΑ σε καιρούς σύγκρουσης. Το χάκινγκ σε ιστοσελίδες, η στόχευση οικονομικών ιδρυμάτων, η τρομοκρατία, η χρήση των MME και η διεξαγωγή αστικού πολέμου είναι μεταξύ των μεθόδων που προτείνονται. Στη συνέντευξη στο *Zhongguo Qingnian Bao*, ο Qiao φέρεται να δήλωσε ότι «ο πρώτος κανόνας του απεριόριστου πολέμου είναι ότι δεν υπάρχουν κανόνες, όλα επιτρέπονται». Αναπτύσσοντας την ιδέα, εκτίμησε ότι οι ισχυρές χώρες δεν θα είχαν την ίδια προσέγγιση έναντι των αδύναμων χωρών επειδή «οι ισχυρές χώρες θέτουν τους κανόνες ενώ οι αναπτυσσόμενες τους σπάνε και εκμεταλλεύονται τις τρύπες σε αυτούς. . . Οι ΗΠΑ σπάνε [τους κανόνες του ΟΗΕ] και φτιάχνουν καινούργιους όταν αυτοί οι κανόνες δεν ταιριάζουν [στους σκοπούς τους], αλλά πρέπει να τηρούν τους δικούς τους κανόνες αλλιώς ο υπόλοιπος κόσμος δεν θα τις εμπιστευτεί». (βλ. τη μετάφραση της συνέντευξης από τη *FBIS*, OW2807114599)] Η μετάφραση στα Γαλλικά ολόκληρου του κειμένου δημοσιεύθηκε πρώτα το 2003: QIAO LIANG KAI WANG XIANGSUI (1999): *La Guerre hors limites*. Paris, Payot [2003, 2006]

ⁱⁱ «Αν οι ερευνητές της Πολεμικής Αεροπορίας επιβληθούν, τα επόμενα ιπτάμενα στρατιωτικά ρομπότ καταστροφής θα είναι μικροσκοπικά και το γυμνό μάτι δεν θα μπορεί να τα διακρίνει από μικρά πουλιά, νυχτερίδες ή ακόμη και έντομα, γράφει ο Spencer Ackerman στο περιοδικό *Wired* σ' ένα από τα πολλά άρθρα που έχουν τελευταία δημοσιευθεί επί του θέματος. Αυτά θα κάνουν την πρώτη τους πτήση σ' ένα φρικιαστικό “Μικρό Πτηνοτροφείο” στο Οχάιο, όπου οι μηχανικοί δημιουργούν μίνι-μηχανές με πρότυπο τα πλάσματα του ουρανού». *Η Πολεμική Αεροπορία διατηρεί «Μικρό Πτηνοτροφείο» με μικροσκοπικά ρομπότ, όμοια με πουλιά*. Του Spencer Ackerman. *Wired*, 2011. 2 Νοεμβρίου. <http://www.wired.com/dangerroom/2011/11/air-force-micro-aviary-drones/>

ⁱⁱⁱ *Χάνοντας την ανθρωπότητα Τα επιχειρήματα κατά των ρομπότ εξόντωσης*. Human Rights Watch και International Human Rights Clinic – Human Rights Program at Harvard Law School. 2012
http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms1112ForUpload_0_0.pdf

^{iv} Εκείνες οι αιτίες της ανθρώπινης κατασκευής που επηρεάζουν τη θέση είναι η σύνεση και η έλλειψη αυτής (*naya* και *aranaya*). Η τύχη και η ατυχία (*aya* και *anaya*) είναι θεόσταλτες αιτίες. Οι αιτίες, τόσο ανθρώπινες όσο και θεόσταλτες, κυριαρχούν στον κόσμο και τις υποθέσεις του. Ό,τι είναι απρόβλεπτο είναι θεόσταλτο. Εδώ, η επιτυχία του επιθυμητού σκοπού που φαινόταν σχεδόν χαμένη υπόθεση (ονομάζεται) τύχη. (KAUTILYA 1915, BOOK VI. CHAP. II)

^v Ο Robert D. Kaplan σ' ένα πρόσφατο άρθρο στο *Foreign Policy* (Νοέμβριος 2011) ανέφερε μερικά σημαντικά επιχειρήματα υπέρ του θαλάσσιου πολέμου, ως χαρακτηριστικού του 21^{ου} αιώνα. *The South China Sea Is the Future of Conflict. The 21st century's defining battleground is going to be on water.*

(http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/08/15/the_south_china_sea_is_the_future_of_conflict) Ένας άλλος ειδικός στην ασφάλεια που δεν αποκλείει τις μελλοντικές συγκρούσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων είναι ο Colin S. Gray. Δείτε το βιβλίο του: *Another Bloody Century. Future Warfare*. London, Phoenix, 2005

^{vi} *The Sling and the Stone. To On War in the 21st Century* είναι ένα βιβλίο του Thomas S. Hammes για τον Πόλεμο Τέταρτης Γενιάς, όπου υποστηρίζεται ότι αυτό θα είναι το καθοριστικό χαρακτηριστικό του πολέμου σ' αυτόν τον αιώνα (St. Paul-USA, Zenith Press, 2006).

^{vii} Όπως και να 'χει, η θεωρία είναι ουσιαστικά η εξής: „Η *καταστολή εξεγέρσεων (COIN)* είναι στρατιωτικές, πολιτικές, οικονομικές, ψυχολογικές και αστικές δράσεις που γίνονται από μια κυβέρνηση για να καταπολεμήσει μια εξέγερση. (...) Η COIN συνεπώς αφορά στην εφαρμογή εθνικής ισχύος στους τομείς και κλάδους της πολιτικής, του στρατού, της οικονομίας, της κοινωνίας, της πληροφόρησης και της υποδομής. Οι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες και σχεδιαστές δεν πρέπει ποτέ να υποτιμούν την κλίμακα και την περιπλοκότητα της. Επιπλέον, θα πρέπει να αναγνωρίζουν ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις δεν μπορούν να έχουν μόνες επιτυχία στην COIN. *Counterinsurgency. Field Manual No. 3-24*. 15 December 2006 (Final Draft). Chapter 1 (1-2)

^{viii} «Πρώτον, η διοίκηση τοποθετεί 13 επιθετικές ομάδες κυβερνοχώρου που έχουν καθήκον να αποτρέπουν καταστροφικές ηλεκτρονικές επιθέσεις ενάντια στις ΗΠΑ, γράφει ο John Reed στο *Foreign Policy*. Αν και ο [Στρατηγός Keith] Alexander είπε ότι πρόκειται για επιθετικές ομάδες, επέμεινε ότι ο ρόλος τους είναι αμυντικός: "Για να είμαι σαφής, η ομάδα υπεράσπισης του έθνους δεν είναι αμυντική ομάδα, πρόκειται για επιθετική ομάδα που θα χρησιμοποιούσε το Υπουργείο Άμυνας για να υπερασπιστεί το έθνος αν αυτό δεχόταν επίθεση στο κυβερνοχώρο". Αν δυσκολεύεστε να το κατανοήσετε αυτό, δεν είστε οι μόνοι, σχολίασε ο Reed. Μετά την ακρόαση, ο Alexander συνέκρινε τις ομάδες με πυραυλικές άμυνες». *Cyber Command fielding 13 „offensive” cyber deterrent units*. By John Reed, 12 March 2013

(http://killerapps.foreignpolicy.com/posts/2013/03/12/us_cyber_command_developing_13_offensive_cyber_deterrence_units)

Μια εβδομάδα πρωτότερα, ο ίδιος συγγραφέας ανέφερε ότι «η νέα έκθεση του Defense Science Board για την προστασία των δικτύων υπολογιστών του Πενταγώνου καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη μιας ειδικής δύναμης με δικά της βομβαρδιστικά, πυραύλους cruise και ηλεκτρονικά όπλα για να απαντήσει σε μια καταστροφική ηλεκτρονική επίθεση. Σχεδόν σαν μια μικρή συμβατικά οπλισμένη Στρατηγική Διοίκηση για αποτροπή στον κυβερνοχώρο. *Department of Defense (DoD) panel recommends special bomber-armed deterrent force*. By John Reed, 6 march 2013) (http://killerapps.foreignpolicy.com/posts/2013/03/06/dod_panel_recommends_special_bomber_armed_cyber_deterrent_force)

^{ix} *Tallin Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge, Cambridge University Press, 3013. (Ολόκληρο το άρθρο μπορεί να βρεθεί εδώ: <http://ccdcoe.org/249.html>)

^x «Αυτή η αίσθηση μιας υψηλής προσωπικής ηθικής υποχρέωσης που πρέπει να ακολουθείται από τους υπευθύνους για την εξωτερική πολιτική ως προς τους συναδέλφους τους σε άλλες χώρες εξηγεί την έμφαση με την οποία οι συγγραφείς του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα συμβούλευαν τον μονάρχη να προστατεύει την "τιμή" και την "υπόληψη" του σαν τα πιο πολύτιμα του υπάρχοντα. (...) Μία παράβαση των ηθικών του υποχρεώσεων, όπως αυτές αναγνωρίζονταν από τους άλλους μονάρχες για τους ίδιους, θα έθεταν σε κίνηση όχι μόνο τη συνείδησή του αλλά επίσης τις αυθόρμητες αντιδράσεις της υπερεθνικής αριστοκρατικής κοινωνίας, που θα τον έκανε να πληρώσει για την παράβαση των ηθών της με μια απώλεια κύρους, δηλαδή μια απώλεια ισχύος». (MORGENTHAU 1993, 237)